

DIHOTOMIJA ISTORIJSKE NAUKE U SRBIJI

Prof. dr Đorđe STANKOVIĆ
Filozofski fakultet, Beograd

Istorijska nauka i historiografija uopšte u Srbiji dele sudbinu razvoja društva u tranziciji. To društvo je još uvek pod presijom „krtice istorije”, naprekidno razdirano dihotomijom tradicionalnog i modernizacijskog obrasca razvoja u sadašnjosti i programske stabilnosti za budućnost. Ta „krtica istorija” još uvek ostavlja snažne tragove nacionalnog, često šovenskog i revanšističkog, kao sekularne religije. Racionalna i iracionalna zloupotreba prošlosti sve više poprima oblik nepomirljivosti, a naučno znanje upotrebnu vrednost. Autonomna kreativnost i mišljenje sve više se potčinjavaju klanovskim, grupnim i neformalnim lobijima velike društvene i javne moći. Antinaučnost dobija u Srbije, što se tiče društvenih i humanističkih nauka, gde spada i istorijska nauka, pravo legitimnosti ukoliko je od koristi u tehnologiji vladanja.

Dok je srpska historiografija u poslednje dve decenije gotovo „obnevidela od prošlosti” tragajući skoro po pravilu za „intrigantnim temama”, čepkajući sitničavo po našim parohijalnim zaštitnicama i neslogama, prekrajajući istorijsko naučno znanje u revanšističku reviziju po cenu faraonske sahrane, dotle istorijska nauka u svetu, pored jake struje revizionizma i revanšizma, u osnovnim svojim tokovima razvija i nove teorije i nove metode i nova istraživanja koja rezultiraju i stručnim delima izvan svake manipulativne upotrebe. Naša je zamisao da pokažemo, onoliko koliko nam to naše stručno znanje dozvoljava, o kakvom se to raskoraku radi – da li samo o „duhovnoj dremljivosti” ili planskom i nasilnom menjanju društvene svesti po cenu urušavanja cele zgrade. U odsustvu elementarne političke kulture, sa niskim pragom kritičkog prosuđivanja, gde se upijaju informacije savremenih medija bez provere i nemirenja (što je prvi korak slobode), nove tendencije shvatamo kao novu zamku u kojoj odsustvo elementarne građanske tolerancije koriste snalažljivi profiteri i nacionalne mesije.

Da li medijska historiografska polemika, publicistika ili esejistika imaju pravo na refleksivnost, analogije i tako snažan uticaj na izgrađivanje nove dru-

štvene svesti i političke kulture građana? Da li imaju pravo na javno moralisanje i ironiju? U poslednjih nekoliko godina „žestoko su protutnjale polemike” u medijima i na sve strane se ispoljila težnja ka reviziji, a često i prepravljanju istorije. To ništa nije novo! Naš „Preskliping srpske pameti” to beleži već punih 20 godina, sa posebnom težinom na intelektualnoj i naučnoj eliti. Osnovni razlog ležao je u tome da su mediji, posebno elektronski, postali glavni izvor informacija, dezinformacija i okupirali u tolikoj meri ljudski život da istorijska nauka mora da reaguje na tu pojavu novih subjekata istorije. Mediji manipulišu masama, snažan su oslonac u tehnologiji vladanja i kreiranja svakodnevnog života. A naučni časopisi, kao i naučnici u institutima i na fakultetima, svedeni su na društvenu marginu. U središtu pažnje je „selektirana naučna elita sa svim beneficijama i promocijom”, profitabilnošću i zanemarivanjem osnovnih postulata struke.

Mediji su postali „civilizacijsko čudo” u vreme liberalizma, posle poraza Napoleona i razvoja snažne industrijske utakmice i slobodnog tržišta. „Nemoguće je”, kaže Šarl Bodler, „prelistati bilo koje novine bilo koga dana, meseca ili godine, a da u svakom redu ne pronađete znakove najstrašnijih ljudskih izopačenosti, a u isti mah, najneverovatnije razmetanje poštenjem i dobrotom, uz to i najbezočnije tvrdnje u vezi sa napretkom civilizacije”. I tako su mediji bili poticajna snaga za stvaranje najčuvenije zbirke pesama XIX veka – *Cveće zla*. Međutim, novi bonapartistički režim odmah je Šarla Bodlera 1857. godine privo u sudnicu, gde su sudije, po svom nahodenju i proceni, izbacile i zabranile ponovno štampanje šest pesama. Potom je na red došao i Gistav Flober zbog svog romana *Madam Bovari*, pa onda... Bilo bi uzaludno najbrajati i one druge! A sve se to opravdavalo putem medija činjenicom da francuska kultura, koja je „vladala tadašnjim svetom”, mora da se sačuva od nemoralala. Bilo bi tu i istoričara stradalnika – biografija Žila Mišlea je time prebogata! To je dalo poticaj Hermanu Melvilu da napiše, pun gorčine i pesimizma, da u sukobu dobra i zla nema pobjednika. Karako i Sioran to dokazuju ljudskom prirodom a Noam Čomski traži dublje društvene korene. A Emir Kusturica metaforično postavlja pitanje: „Da li to Zapad pije Sokratov otrov?”

Međutim, u koju zamku je uhvaćena naučna misao u Srbiji? Demokratije nema bez demokratskih institucija, bez demokratske kulture i civilnih vrednosti načina života – kaže Ratko Božović. Mi bismo dodali samo to da se u sprečavanju entropije koja poništava ove vrednosti mora voditi računa o specifičnostima i demokratskoj tradiciji u Srbiji. Jer, odelo koje nam kroji gospodar sveta nosi se kao tuđe odelo, ma koliko ono bilo ukrašeno vrednim materijalom postave, koja se i ne vidi. Istoričar ne mora da pripada kritičkoj istorijskoj nauci da bi video i doživljavao bezakonje, nasilje, kaos, korupciju, bezglavi juriš profitabilnosti, urušavanja morala i druge pojave „arkanske politike” (R. Božović). Za posledicu imamo vladavinu kako selektirane političke i intelektualne elite tako i promo-

visanje, u skladu sa njihovom ideološkom matricom, selektirane nučne elite. I umesto demokratskog i tolerantnog dijaloga naučnim argumentima imamo sve jače izražene stranačke partikularne interese i partokratiju, u nauci „partajnost” (S. Jovanović). Sve se više poništavaju zakoni demokratije i volja javnog mišljenja zasnovani na racionalnom prosuđivanju stvarnosti. Preovlađuje strančarska, parohijalna i sve snažnije autoritarna kultura dijaloga. Svi predlažu ideale koji vise u vazduhu, a skoro niko ne kaže kako da se oni ostvare – navodi Božović reči poznatog savremenog politikologa Đovanija Sartorija. Čak je i slavni fizičar Albert Ajnštajn, ubeđeni zagovornik „stvarne demokratije”, video „politički ideal” kao mogućnost da se poštuje svako ljudsko biće i da se ni od koga ne pravi idol.

Istorijska nauka u svetu i njena primena, kao istraživačko iskustvo i poticaj za usvajanje novih teorijsko-metodoloških inovacija, u Srbiji je nasilno onemogućavana od 1990. godine i uskoro prekinuta za čitavu jednu deceniju. Samo su retki imali volje, mogućnosti i posredne kanale spoznaje. Građanskim ratom pokidane su veze i sa bivšim jugoslovenskim republikama, koje su „slobodnom voljom” i oružjem postale nezavisne države. Naučna politika i masovna pojava „revizionističkih istoričara” na čitavom bivšem jugoslovenskom prostoru izmehnile su „lice struke i etiku naučnika”. Kada se sada prelistaju knjige i naučni časopisi, jedva da se može naći pedesetak naučno valjanih i pouzdanih dela. Svi su bežali od „svetske nauke” i satanski se zatvorili u svoje parohijlane mitologije. A šta je to svetska nauka u toj deceniji nudila? Jednu izvanrednu *Intimnu istoriju čovečanstva* Teodora Zeldina (1994), može se slobodno reći, naučnu bibliju za razumevanje odnosa pojedinca i društva, nacionalne i verske tolerancije, žene i muškarca, osvajanje slobode i prava čoveka itd. Upravo suprotno onome što su činili „balkanski čobani”! Zatim, isto tako knjigu Žeroma Klemena *Un Homme en quête de vertu* ili Orlanda Patersona *Freedom in the Making of Western Culture*. Obe podjednako na drugoj strani balkanske provalije! Kao i na desetine knjiga o razvoju civilizacijskog dijaloga između muškarca i žene, migracijama i susretima različitih civilizacija, braku u istoriji i statusu dece, pa čak o novim fenomenima modernog doba: slobodnom vremenu, usamljenosti, sportu, zabavi, ekscentricima, snobovima, ishrani, modi, naučnim dostignućima i njihovoj primeni, novim oblicima ratovanja i istoriji seksa – „balkanski čobani” su zaista mnogo propustili! Svakako je ova opaska opravdana ako kažemo da se u ovoj deceniji pojavila i *Enciklopedija kostima* i *Enciklopedija skandala*, te knjiga Patrika Kernija *Istorija erotične literature*.

Bilo bi uzaludno da temeljnije pretresamo sve ono što se u toj deceniji istraživalo i objavljivalo u svetu, ali ćemo pokušati da izložimo odrđen broj primera za razmišljanje, kako kritičkoj istorijskoj nauci tako i „revizionističkim istoričarima”. Tu su, pre svega, knjige o nastanku straha kao društvenom fenomenu. To je važno jer je strah u ljudskoj civilizaciji bio uvek pokretačka sila umerena ka „neprijatelju”, stvarao je „neprijatelja” u vlastitoj sredini i, isto tako,

neprijateljski stav prema drugim narodima, došljacima, strancima i nepoznatim pojavama. Sem Kin je to dobro usmerio prema istorijskoj nauci u svojoj knjizi *Faces of the Enemy: Reflections on the Hostile Imagination*, kao i Džim Forest u *Making Enemies Friends*, a za jugoslovensku praksu Tomas Has u *The Anthropology of War* i Džozef Montvil u *Conflict and Peacemaking in Multiethnic Societies*, a posebno knjiga Prestona Kinga *Toleration*, koja je objavljena još 1976. godine ili novija Žoel Afišar i Žanet de Fuko *Justice sociale et inégalités* (1992). Sigurni smo da će se čitaoci i danas nasmejati ili sarkastično konstatovati čemu jedna *Antropologija turizma* ili *Domaćini i gosti* u vreme kada su šoveni imali daleko važnija posla, u politici ali i u nauci, publicistici, medijama. O knjigama Frančeska Alberonija *Istorija prijateljstva* ili Nemca Niklasa Lumana *Liebe als Passion* da i ne govorimo! U naučnom eseju dopušteno je piscu da stvari posmatra i sa ironične strane jer postiže veći efekat u shvatanju historiografije i usvajanju naše parohijalne svesti i mitomanije. Ako je naša procena pogrešna, neka se naznačeni okrenu jednom Viljemu Grosenu i njegovoj knjizi iz 1974. godine *Le Temps de la vie quotidienne* nasuprot knjizi Džeremija Rifkina *Time Wars* iz 1987. godine, a oni mladi, na pragu karijere knjizi Džona Gilisa *Youth and History*. Ali, to se pokazuje kao nemoguće jer je profitabilnije istraživati „komunistički tereor“, „antijugoslovenske fenomene“, „tajne dosijea Josipa Broza“, prebrojavati četnike i partizane, dodvoravati se savezu „trona i olatar“, po njihovom sudu biti sasvim u duhu vremena, moderan i „napredan“. Ko mari da li je struka zadovoljena? *Interest and Emotion* (Mekik i Sej).

To je bila inicijalna misao koja je dovela do konkretnog razloga da uporedimo kuda stremlje istorijska nauka u svetu danas i kakva je kultura sećanja u Srbiji, jer ono što se u Srbiji istoriografski opisuje i medijski promovise ne možemo drugačije da nazovemo. Budućnost će pokazati da li smo bili u pravu!

1. Istorijska nauka u svetu

Moramo progovoriti, vrlo šturo, jezikom nauke, pre svega XX veka. Da li su dovoljno ubedljivi Žak Le Gof i Pjer Nora sa svojom *novom istorijom*. Žorž Šesno i Mark Ože sa *kulturom sećanja* i komparativnom metodom „prošlost sadašnjost“ u kojoj značajno mesto ima *oralna istorija*. Kao i oni koji odbacuju *narativnu istoriju*, svi ovi pripadnici koji se zalažu faktički za *totalnu društvenu istoriju* odbacuju mesijanstvo koje negira naučno znanje, profetizam i manipulaciju. To znači, one pojave u okrilju historiografije koje ignorišu prošlost ili u najgorem slučaju naučno znanje o prošlosti. Ne odričemo, takođe, da se i u drugim razvijenijim historiografijama, kao u francuskoj, ne mogu naći „naučnici kao politički pedagozi“. U tom smislu treba konsultovati dela Fridriha Zelmajera i Hajnriha Lubea da bi se stekao uvid u praksu Nemačke, Donalda S. Hala i Roberta Tejlora u Engleskoj ili Mareka Sjučninskog u Poljskoj. Dela Edvarda

Kara, Erika Hobsbauma, Marka Bloka, Lisjena Fevra, Fernana Brodela, Jirgena Koke i Žorža Lefevra samo su opšta mesta u metodološkoj kulturi historiografa i traženja kredibiliteta istorijske nauke. Kod nas neka za to posluži dr Mirjana Gros (*Suvremena historiografija*, Korijeni, postignuća, traganja, Zagreb, 2001). Neka se ne naježe šoveni – istorijska nauka je univerzalna kategorija i ona ne podleže nacionalnim granicama. Ali se to nagomilano različito iskustvo kod „revizionističkih istoričara” i medijskih moderatora uopšte ne primećuje – svako pretenduje na svoju genijalnost i pamet! A treba samo zaviriti u najnovije kapitalno delo Marka Feroa *Upotreba i zloupotreba istorije*, koje je prevedeno na devet svetskih jezika. Kod nas nije – koga to zanima? Ne zanima čak ni one koji sede u takvoj naučnoj ustanovi od „nacionalnog karaktera” kao što je SANU!

Akademici imaju svoja srpska posla i svade, kao i Sinod, kome je važnije da se u ovom trenutku gradi više od 500 crkava nego što smo obogaljeni do nepokretnosti u sticanju novih naučnih znanja. Uskoro će horizont Srbije biti preplavljen crkvenim tornjevima i sirotinjom (koja je već počela da umire od gladi), ali znati kuda je išla istorijska nauka u svetu biće privilegija pojedinaca. Naša namera nije da se zaustavimo na ravni klasičnih škola u istorijskoj nauci XX veka, koje su umnogome pomogle da taj vek, kao i one ranije, donekle spoznamo u određenom kvantumu naučnog znanja. Međutim, postavlja se pitanje da li je istorijska nauka u svetu imalo dotakla od 2000. godine naše naučnike, kada su Srbiji bila odškrinuta vrata prema novim svetskim iskustvima?

Nismo ubeđeni da je neko od „selekritrane naučne elite” konsultovao knjigu *Postmodernizam u istoriji* od Beverlija Sautgejta, taj obimni zbornik polemika o „narativnom karakteru istorije” koje su vodili dugi niz godina Gotfri Roberts, Hejden Vajt, Dejvid Kar i Frederik Olafson, zatim o „oralnoj istoriji” Roberta Perksa i Alistera Tompsona. O desetinama knjiga na nekoliko svetskih jezika koje nas uvode u primenu kompjutera u istorijskoj nauci da i ne govorimo! Nećemo pogrešiti ako iznesemo podatak da u Srbiji danas zna samo nekoliko istoričara za *Enciklopediju Holokausta* i teološko-filozofsku i politikološku *Holocaust Politics* objavljenu 2001. godine. A o novoj istoriji balkanskih ratova Ričarda C. Hala, pisanoj na nama do sada nepoznatoj arhivskoj građi i na nov način? Isto kao i kapitalno delo Stefana J. Lija, koje prvi put u zapadnoj historiografiji predstavlja SSSR i Staljina ne samo kao autoritarnu državu i njenog vođu, već iscrpno govori o ekonomiji, društvu, kulturi, prosveti, stvarnom doprinosu u pobedi nad nacizmom, o kompatibilnosti političkih i ekonomskih interesa u razdoblju „hladnog rata” itd. Daleko od stereotipa o državi „terora”, „nasilja”, „zla”, „zločina”, „komunističkog” ili „boljševičkog totalitarizma”! I ovi fenomeni su proučeni u pomenutoj knjizi, ali bez traga propagandnih stereotipa na kojima naši „revizioistički istoričari” grade uspešne karijere a crkva vernike. Razočaraće se i jedni i drugi ukoliko uzmu u ruke knjigu *Communism and the Collaps*, a još više *Science and Ideology* Marka Vokera. Verovatno neće pove-

rovati ni jedni ni drugi da je u poslednjih nekoliko godina objavljeno samo na engleskom jezičkom području preko pedeset knjiga o ženama i feminizmu, omladini, studentima, marginalnim grupama, posebno masovnoj pojavi homoseksualizma, braku i bračnim odnosima u različitim kulturama, o verskim pitanjima savremenog doba (hermetizmu, civilizacijskom sukobu, prozeletizmu, ekumenizmu itd.), migracijama jug–sever, odnosu siromašni–bogati, o izbeglicama i prognanicima, različitim oblicima prostitucije i kriminala, svetovnim i verskim praznicima itd.

Stare i nove predstavnike „revizionističke škole” i svakovrsne „političke pedagoge” sigurno će obradovati činjenica da ipak u tom razvijenom svetu postoji knjiga Erika J. Evansa *Tačer i tačerizam i Britanija posle 1945*. Dejvida Čajlds, čije poslednje poglavlje je posvećeno Toniju Bleru, koji je još uvek na vlasti. Međutim, nijedan od ove dvojice autora ne tvrdi da su pisali knjige istoriografskog karaktera, već na poznatim istorijskim činjenicama „komparativne politikološke analize” i „studije unutrašnje politike”. Doduše, u slučaju Margaret Tačer sa „analitičkim i engleski ironičnim proporcijama” – više za široke mase, popularno i intrigantno.

I u drugim historiografijama takvih knjiga ima i one su takode popularne. Najmanje u francuskoj historiografiji. Zbog toga je zasigurno vrlo primamljiva knjiga Filipa Todija *Pet francuskih republika*, predstavljenih njihovim najpoznatijim predsednicima, u obliku biografija. Kao i ne tako davno objavljena knjiga Džejmisa Barnsa *Roosevelt: The Lion and the Fox!*

I na naše iznenađenje, englesko govorno područje preplavljeno je sa osam volumena istorije „klasičnog imperijalizma (1899–1939)”, posebno eksploatacije i terora u Indiji, Africi i Kini, sa sedam volumena „velikih svetskih civilizacija”, sa četiri volumena istorije „sifražetkinja i feminizma”, sa četiri toma „istorije polova i društvenog puritanizma”, sa pet tomova istorije „braka i bračnih pitanja, porodice i društva”, sa tri toma „istorije krivičnog zakonodavstva i društvene represije”, sa pet tomova istorije „sloboda, vlasništva i zakona”, sa dva toma „glavnih međunarodnih ugovora u XX veku” i jedanaest tomova „spoljne politike Velikih sila”! Ali to nije sve – piše se naveliko i o „klimatskim promenama”, „urbanizaciji planete (1870–1940)”, „istoriji nastanka televizije”, ulozi „filma u društvu”, „istoriji Holivuda”, „teorijama filma” i pet volumena o „kritičkom konceptu u medijima sa stanovišta društvenih nauka i političke kulture” i to na primeru televizije! Francuska i nemačka historiografija okrenute su sebi i svojim „imperijama” – i za nas tu ima mnoštvo korisnih saznanja! Italijani su takode „fascinirani” svojim „rimskim carstvom”, „rizordimentom” – i fašizmom! Benito Musolini je doduše zapostavljen – u svim navedenim istoriografijama jedva da ima novih desetak njegovih biografija, ali zato biografija Adolfa Hitlera i istorije nacizma, holokausta i Staljina i staljinizam ima bar deset puta više. I možda ne bi ove knjige naučnog i politikološkog karaktera navodili da za

njih nismo pronašli i prikaze u svetski poznatim novinama, naučnim časopisima i da nisu bile predmet televizijskih debata. A to je bar lako proveriti! Međutim, i kod njih i kod nas ima sve više knjiga o genocidu nad Italijanima i Nemcima od 1945. godine!

U 2005. godini, na engleskom govornom području, koje danas apsolutno dominira u historiografiji, dobili smo, po našoj proceni, oko 30 monografija najznačajnijih država sveta (nas naravno nema), preispitivanje svetskih ratova, istorije pojedinih nauka, univerziteta i ostalih naučnih ustanova pa čak muzeja i biblioteka, naravno, i prve knjige o korenima terorizma.

A oni koji se bave terorizmom kao istorijskom pojavom, u svetu i kod nas, čepkaju po „tehnologiji terora” i prebrojavaju žrtve. A trotomna (1.776 strana) *Internacionalna enciklopedija socijalne politike*, koja je upravo izašla, samo je uzaludni trud naučnika koji vide pravi način borbe upravo protiv tog savremenog fenomena u borbi protiv siromaštva, u politički afirmativnim akcijama (bez upotrebe grube sile), zaštiti dece i žena, planiranju porodice, pravdi, filantropiji, dobrovoljnom i neuslovljenom radu bogatih fondacija, imigrantskom pitanju, međunarodnim radničkim sindikatima i jeretički-demokratskom socijalizmu i povećanju domaće proizvodnje, tolerancije, socijalnog rada i razvoja socijalnih ustanova... Izdavač renomirana svetska kuća „Routledge”! U tom pravcu razmišljanja zapitani smo zašto nijedna biblioteka u Srbiji ne raspolaze već više od dve decenije glavnim istorijskim časopisima velikih svetskih historiografija? I posebno zašto niko ne čita i ne koristi u istraživačke i interpretativne svrhe danas najtiražniji i najugledniji *International Review of Social History*, zatim *History and Theory*, *Archiv Für Sozialgeschichte*, *Comparative Studies in Society and History* ili popularni i izvanredno ilustrovani *Revue historique des Armées*. Ima i naših autora i mnogo o našoj vojnoj istoriji!

Jugoslavija i Srbija posebno nose pečat agrarnog društva, kao prelaz u srednje razvijene industrijske zemlje pod kraj XX veka, a niko ne poznaje brojna dela iz domena „ruralne civilizacije” jednog Emanuela Le Roj Ladirija? A u Hrvatskoj su ga shvatili u naučnom smislu vrlo ozbiljno već pre jedne decenije! U Sloveniji ga istraživači koriste već četiri decenije sa svojom „krajevnom zgodovinom”. I jedni i drugi su dobro upoznati sa nemačkom historiografijom koja već dugi niz godina temeljno proučava *Die albanische Grossfamilie im Kosovo*, nemačku nacionalnu manjinu u Jugoslaviji i na novim dokumentima odnos Nemačke i Austro-Ugarske prema Srbiji i Crnoj Gori, pa i Jugoslaviji! Mađari takođe! I onda smo kao naučnici zaprepašćeni kada se pojavi knjiga u Sarajevu 2003. godine *Historijski mitovi na Balkanu* revizionističkog karaktera i prepuna starih i novih istorijskih stereotipa. Ili što se jednom godišnje istoričari navedenih država, plus iz Italije i Švajcarske, već 15 godina sastaju na naučnim skupovima o sredozemnoj i srednjoevropskoj istoriji i izdaju časopis *Annales* sa posebno intrigantnim podnaslovom – *Historia et Sociologica*.

Nije nam cilj da ovim suviše kratkim osvrtom sugerišemo bilo kome u istorijskoj nauci „ispravne puteve”, već da sagledamo svoju neukost. Svet se u svojoj produkciji historiografskih dela i po količini, vrsti i istraživanju sveobuhvatnosti ljudskog života naprosto „odlepio” toliko daleko od balkanske šovenške zarobljenosti da je veliko pitanje koliko ga uopšte možemo razumeti. Pratiti ili imitirati ga ne možemo! Strani analitičari imaju pravo kada kažu da na tu balkanizaciju pristajemo! Nas je prosto ovde strah da sugerišemo onima koji se bave istorijskom naukom da pročitaju tri toma knjige *Era informacije* (Paris, 1999) Manuela Kastelsa. Zato ćemo preneti ono što je svima dostupno – njegov autorski članak iz NIN-ovog dodatka *Monde diplomatique* o masovnim medijima. U svojoj trotomnoj knjizi ovaj autor jedva da uvrštava više društvene i humanističke nauke kao izvore informacija, izvore kreiranja savremene politike i razvoja društva – „nisu komunikativni” – sa brzim tokom društvenih promena, po prirodi struke suviše su tromi i njihova znanja suviše kasno stižu.

„Informacija i komunikacija su”, kaže Manuel Kastels, „uvek bili važni vektori i same vlasti i alternative toj vlasti, i otpora u težnji ka socijalnim promenama”. Zbog toga autor smatra da su informativnost i komunikacija temeljna stvar u formiranju „duha ljudi”, odnosno društvene svesti. U tom smislu kaže: „Kolektivna misao (koja nije prost zbir individualnih misli u interakciji, već misao koja upija sve i emituje u celokupnom društvu) stvara se u polju komunikacija. Jer zapravo iz tog polja dolaze slike, informacije, mnjenje i pomoću tih mehanizama komunikacija iskustvo je emitovano i preneto na kolektivni nivo.” To je upravo ono što čini našu kopču sa drugim delom ovog naučnog eseja! Zašto?

„U savremenom društvu politika istovremeno ima i medijsku dimenziju. Sastav političkog sistema pa čak i odluke koje iz tog sistema proizlaze čine scenu za medije koji traže podršku građana, ili makar smanjenje njihovog neprijateljstva... Pored toga mediji imaju unutar sebe sisteme kontrole sposobnosti da utiču na publiku.” To je gubitak njihove autonomije ali i sticanja epiteta „angažovanog novinarstva”, „militantnih medijskih moderatora”, „ideoloških revanšista” – ali režimu neophodnih. Kao nekada!

Međutim, ti medijski moderatori i „revizionistički istoričari”, ako već komentarišu ili pišu o značajnim zbivanjima iz istorije Jugoslavije, trebalo bi bolje da poznaju međunarodni kontekst tih zbivanja. Zar su autoriteti za ovaj problem sa LSE (London), GIIS (Ženeva) i Kings koledža (Kembriđ London) uzalud 2003. godine objavili vrlo informativnu i pristupačnu *Istoriju međunarodnih odnosa u XX veku* (544 strana i 20 mapa)? Zar je poznata izdavačka kuća „Makmilan” uzalud objavila najznačajnija dela savremenih teoretičara istorijske nauke – Edvarda Kara, Robina Dž. Kollingvuda, Pola Vejna, Artura Marvika, Meta Perija, Erika Hobsbauma, Stefena Dejvisa, Majlsa Fajburna, Džulijet Gardiner, Henrija Kozickog, Donalda Mekrajda, Alena Bekera i još mnogih drugih? Tu su već nekima poznati naslovi, kao *Šta je istorija?*, *Šta je istorija danas?*,

Nova priroda istorije, Marksizam i istorija, Društvena istorija, Geografija i istorija, Informatika i istorija, Razvoj moderne historiografije i da na kraju pomenuo *Rečnik istorijskih termina* Krisa Kuka.

Za poslednjih pet godina nismo videli nijedan prikaz ovih knjiga u našim naučnim časopisima i nismo videli da se istraživačko novinarstvo i medijski moderatori služe bilo kojim naučnim znanjem iz njih. Posebno se to odnosi na „revizionističke istoričare” i medijske moderatore na TV. A Manuel Kastels doslovno kaže: „Medijska poruka najjednostavnija i najjača jeste slika. A najjednostavnija slika je lice. Postoji organska veza između medijatzacije i politike, personalizacije medija i personalizacije politike. Kada prevagne politički život koji je zasnovan na svađama ličnosti i slika ili medijskih manipulacija, programi gube svoj značaj budući da više niko to ne prati i zato što građani više na to ne obraćaju pažnju (verovatno s razlogom).” Kastels smatra da to dovodi do „duboke sadašnje krize legitimiteta politike” i „nedostatka poverenja građana u sistem”. Tako je sa naukom i medijima u državama sa visokom političkom i ličnom kulturom, ali, čini nam se, da je daleko od stvarnosti u politici, kulturi i nauci Srbije. Posebno kod njenih često viđenih i sveprisutnih nacionalnih mesija. Opšte je uverenje teoretičara medija da danas živimo u „vremenu medijskih laži” i „opškurne lične promocije”.

2. Kultura sećanja u Srbiji

„Kad god osetiš da bi trebalo da nekoga kritikuješ seti se samo da nisu svi ljudi ovoga sveta imali prednosti koje si imao ti”, tako je otac savetovao sina Nika Karaveja u romanu *Veliki Getsbi* Frensis Skota Ficdžeralda. A poslušni sin je odreagovao na sledeći način: „Shodno tome razvio sam sklonost da se pri donošenju sudova držim rezervisano, naviku koja mi je pokazala mnoge zanimljive karaktere i isto tako me učinila žrtvom ne malog broja gnjavatora”. I tu bismo se složili sa Ficdžeraldod, jer svako zadržavanje sudova o nekome ili nečemu predstavlja stvar beskrajne nade da ćemo razviti još više sistem pozitivnog naboja u bolje. Tu je i strepnja da ne propustimo nešto skriveno a značajno, nekoga sa visokim intelektualnim vrednostima i delima, a to nije samo etički princip, već i nešto što dolazi sa osećanjem pristojnosti koje se formira u porodici i društvu.

Ali, ima jedna nesavladiva prepreka da bismo usvojili ovu mudru etiketitu s drugog kraja sveta kao životni kredo u vreme kada pisac gore pomenutih redova nije mogao ni da sanja o tome kakva će biti njegova otadžbina i njeno društvo. Mi smo, ipak, na drugom kraju planete, i to ne na bilo kome već na Balkanu i mogli bismo da kažemo da su nam bliži etički pojmovi koji u procesu donošenja sudova imaju malo više sasvim realne gordosti i nepokornog stvaralačkog temperamenta. Svesni smo činjenice, što ćemo na kraju ponoviti, da

sve ono što je bilo dobro za naše očeve ne mora da bude dobro i za nas i našu epohu. Nadali smo se da će čovek ovog prostora da teži svom samorazvoju a društvo ka intenzivnoj modernizaciji koja se oslanja na kritičko i tolerantno preispitivanje prošlosti. Mada na naše zaprepašćenje i dugotrajno ćutanje, nije zablistalo znanje i racionalnost, etičke vrline i tolerantnost, uvažavanje suprotnog stava, verske ili staleške pripadnosti (što deklarativno karakteriše liberalno građansko društvo), već medijski moderatori koji sa takvom lakoćom improvizacije izgovaraju reči lične proizvoljnosti, ideje i misli svadalice i „ćeralice”, misli koje po pravilima mode zanimaju građanstvo nedelju dana, ali sami, pri tome, „ne znaju šta se radi i misli u njihovoj kući”.

Istoriografija je, po našem mišljenju, širi pojam od istorijske nauke. Istoriografska publicistika, feljtoni, eseji, medijske rasprave i polemike, javne tribine i predavanja, izložbe i video-bimovi, ulaze u okvir istoriografije u širem značenju, ali nisu naučni rod istorijske nauke. U njima ima više ličnih impresija, političke pedagogije, nategnutog moralisanja, nekritičkog veličanja i osporavanja vođa, mondijalizma ili emocionalnog nacionalizma, koji su strani kritičkoj istorijskoj nauci, prevashodno racionalnom poimanju vremena u kojima su se događaji odigrali i poštovanju verodostojnosti istorijskih činjenica (izvora). Ali to ne znači da mediji, publicisti i naučnici nužno moraju da menjaju svoja etička načela i promenom ideološke matrice vrše *nasilnu reviziju*, odbacujući dostignuto kao samo jednu ideološki nepodobnu etapu u razvoju istoriografije. Naučnik koji se bavi istorijskom naukom nužno mora imati postojana načela, obogaćena inovacijama iz domena stečenog iskustva i novih teorijsko-metodoloških polazišta. Naučniku kao duštvenom biću, pa samim tim u određenoj meri i *hommo politikusu*, dozvoljeno je *preumljenje ali ne i potčinjavanje*. Dozvoljena je i savremena esejistička forma kojom se slobodno poigrava u analizi stvaranja nove kolektivne istorijske svesti. Isto tako i kritike načina na koji se to radi u ime istorijske nauke. To znači promišljenje pojava i novih tendencija, na *novim izvorima novo razumevanje epohe i događaja*.

Opšti je utisak da je medijska istoriografija postala teatar za uveseljavanje naroda niske političke kulture i nerazvijenog osećaja za procenjivanje mere kritičnosti. U glavnim tokovima u tome teatru dominira tragikomedija. Da je u pitanju prava umetnost, to bi bilo i poželjno, ali neobaveštenost, poluučenost, voluntarizam i rigidnost nosilaca glavnih uloga teraju nas na ozbiljno razmišljanje – koja je svrha toga „igrokaza”. A medijski glavni glumci odapeli su strelu a da ne znaju u kome smeru ide i da li će dosegnuti cilj!

Brojnim čitaocima srpskih novina i gledaocima TV emisija, u kojima je broj historiografskih tema porastao u razdoblju 1990–2005. godine više nego dvostruko u odnosu na dvostruko duže razdoblje 1960–1990. godine, verovatno je već usađen „sindrom medijske nadmoćnosti” u odnosu na dela kritičke istorijske nauke. Nisu u pitanju samo novi mediji i njihovo razgranavanje, vizuelna

privlačnost, „porodična atmosfera” i populistički jezik i stil, već i sve značajnije shvatanje političkih struktura o mogućnostima uticaja medija na oblikovanje istorijske (društvene) svesti, pa i na samu tehnologiju vladanja.

Tvrdimo, sasvim odgovorno, da je broj naučnih dela objavljenih u okrilju istorijske nauke, broj naučnih časopisa, rasprava i članaka bio u razdoblju 1960–1990. godine, neuporedivo veći od broja medijskih promocija istoričara i njihovih rezultata. Mediji su u tom razdoblju, doduše bojažljivo i sa mnogo provera, donosili samo ono što je naučnik imao da kaže novo u svojoj užoj oblasti istraživanja. Retko su se usuđivali da govore ili drže didatičke „pridike” izvan svog domena nauke, tu i tamo mogla se čuti koja žučna opaska na račun savremenih političkih i društvenih zbivanja ili neka filozofsko-istorijska pouka. Istoričar je bio tu da prezentira najnovije rezultate u svom delokrugu, a na političarima je bilo kako će koristiti te rezultate putem medija. I ne bi se moglo reći, u celini, da je bilo jednomylja, jednoglasja, oponašanja ili opravdavanja ideološke matrice. Naprotiv, ako se ikada više arhivski istraživalo i rušili stereotipi, koje je u početku „tvrdo” a kasnije „meko” koristila (kao rezultate nauke) upravo ta ideološka matrica u dnevopolitičke svrhe, onda se to, sa stanovišta represivnosti, odnosilo samo na rano razdoblje. Zvanična politika i ideologija od 1965. godine prepustile su nauku naučnicima! Sporadični „ekscesi” nisu uticali na matični tok razvoja istorijske nauke, osim onih koji su zbog socijalne sigurnosti „pojačali vlastitu autocenzuru”. Ni javnost nije bila prijemčiva za krajnosti, bez obzira na medijske pritiske. Prekretničku misiju izvršila je srednja generacija, koja je došla na fakultet i u institute u razdoblju 1960–1970. godine i ona je mahom već biološki i politički potrošena. Šta se može uporediti sa blizu 100 monografija i oko 2.000 rasprava i članaka u naučnim časopisima, prevedenih na sedam svetskih jezika, koje su objavili prof. dr Branko Petranović, akademik Ljubo Boban, akademik Dimitrije Dimo Vujović, prof. dr Bogdan Krizman i dr Janko Pleterski! Sasvim odgovorno tvrdimo da su oni istražili u zemlji i inostranstvu više istorijskih izvora nego što je to uradio kompletan naučni potencijal u Srbiji danas.

U tom smislu medijska kultura sećanja koja se odnosi na XX vek, posebno na istoriju Jugoslavije, poticajem iz razvijenih historiografija, tranzicionim preobražavanjem i uticajem „emigrantske literature”, dala je polet najmlađem naučnom naraštaju (ne svima) *da imitiraju reviziju istorije*, da u ime profitabilnosti idu u krajnosti i odstupaju od struke i njene etike, pa čak da putem medija stvaraju svojevrsni kaos u kulturi sećanja. Dužnost nam je da upravo zbog njih definišemo pojam medijske kulture sećanja. Pod tim podrazumevamo metode, tehnike i modeliranje istorijske svesti po obrascu ideološke matrice koju propagira novi vladajući društveni establišment, partija ili neformalna grupa. Mediji su, nažalost, za takvu vrstu nove kulture sećanja nepripremljeni i izuzetno podložni uticaju političkih partija. Tako se dešava da novi revizionistički istoričari nenaučno prenose nove i nametnute vrednosti XXI veka (njegovog agresivnog

početka) i stvaraju nove stereotipe o događajima u XX veku. Usled niske političke i opšte kulture medijskih moderatora, kao i naroda u celini, medijske istoriografske rasprave postaju iracionalne, nabijene emocijama umesto činjenicama, pa se čak javno ispoljavaju netolerancija i mržnja, koje pozivaju na osvetu. Zato graditelji novih stereotipa vode u novinama i na TV-u dijalog proizvoljno, na osnovu ličnog predubeđenja a ne sazajnog iz nauke. Činjenice vremena su postale izlišne! Sve je više u novoj kulturi sećanja drastičnog uticaja „partajnosti” kako bi rekao Slobodan Jovanović – i za razliku od ranijeg razdoblja, nekulturnog i agresivnog nipodaštavanja sagovornika.

Pre ovog savremenog višestranačkog razdoblja imali smo ubrzano razdoblje osobađanja nauke od ideologije jedne partije sa znatno višom kulturom sećanja u medijima, sa kulturom sećanja *dokumentarističkog karaktera* i učešćem najuglednijih eksperata nauke.

Savremene političke stranke vrlo uporno, putem medija, nastoje da izgrade svoju kulturu sećanja pozivajući se na kontinuitet sa strankama iz razdoblja Kraljevine Jugoslavije. Tako Demokratska stranka baštini Ljubu Davidovića, ali zaboravlja da se taj „maršal demokratije” uporno borio za socijalnu pravdu, političke slobode i ravnopravnost naroda bez uplitanja crkve. Ako Demokratska stranka želi da baštini upravo tu stranku, onda bi u njenom programu moralo da stoji i opredeljenje za monarhiju i monističko građansko društvo. Morala bi da stane iza jednog od njenih najistaknutijih članova Vojislava Veljkovića koji je bio predsednik beogradske opštine za vreme austrougarske okupacije (1916–1918), morala bi da stoji iza restriktivne monističke politike i zakonodavstva jednog Milorada Draškovića, morala bi da stoji iza Svetozara Pribičevića, koji je kralju Aleksandru doneo „dve krune”, pocepao stranku 1924. godine, pridružio se Stjepanu Radiću u jednoj violentnoj opoziciji (SDK, 1927), pružao snažan otpor diktaturi i bio interniran u Brus, a pri kraju života u Pragu se približio komunistima! O Milanu Grolu ili Boži Markoviću da ne govorimo.

Ako Srpski pokret obnove želi da baštini monarhistički ravnogorski pokret, a u isto vreme verbalno želi da se bori, po svaku cenu, za „ulazak u Evropu”, onda sa vašarskom gučanskom ikonografijom Ravne gore i nasilnim zakonskim pomirenjem nacije (pa bila ona i ostala nepomirljiva) Evropa ne može da prepozna „znake pozitivnog čitanja”. A treba samo konsultovati najnovija izdaja poznatih svetskih enciklopedija i uporediti odrednice Josipa Broza i Dragoljuba Mihailovića! Ali, to svetsko znanje nekome u Srbiji ne treba! Treba *Srpska porodična enciklopedija* kao ekskluzivni srpski porodični kuvar. Ko uzme u ruke najnovije izdanje *Enciklopedije Britanike* pod naslovom *Mikropedija* (12 toмова!) biće mu sve jasno o kakvim se kuvarskim receptima radi! Samo nagoveštavamo da će uskoro biti i sudski skandal u vezi sa krađom autorskih prava!

Istorijske ličnosti i pokreti se procenjuju po njihovom učinku u realnom životu. Bilo bi od izuzetne važnosti da nam „revizionistički istoričari” i vođe

Srpskog pokreta otpora pronađu i jedan dokument Draže Mihailovića (preporučljivo autograf): 1) gde on lično sebe i pokret obeležava kao antifašistički, 2) gde on *lično* izdaje naređenje za napad na Nemce i Italijane, 3) gde se on *lično* zalaže za nacionalnu i versku toleranciju, 4) gde se on *lično* zalaže za ponovnu integraciju Jugoslavije. Samo toliko! Vođe stranke takođe bi trebalo da znaju da nije postojao nijedan pripadnik Jugoslovenske vojske u otadžbini (a zna se šta je vojska) u Sloveniji (izuzev jednog odreda krajem 1944. godine), u tzv. Banskoj Hrvatskoj, u Slavoniji, Sremu, Bačkoj, Baranji, Banatu, na Kosovu i Metohiji i u Makedoniji! To znači na više od polovine geografskog prostora Jugoslavije! To je *de facto* bio „šumadijsko-crnogorski četnički pokret”, u osnovi rojalistički. Pozivanje na činjenicu da je Draža Mihailović bio u emigrantskoj vladi koju su u Londonu priznavali saveznici iz antifašističke koalicije je odrinarna besmislica jer ta činjenica nema nikakve veze sa stvarnošću u zemlji (izuzev jednim delom u 1941. godini), Evropa nije slepa niti nepismena. Ona nas vrlo pomno „gleda i čita”, teško zaboravlja.

Da li „revizionistički istoričari” i njihove bogate i ostrašćene mecene znaju da se od 20. aprila do 13. maja 1941. godine u Beogradu gotovo svake noći pucalo na nemačke patrole i izvodile veće ili manje sabotaze? I ubijen je upravo u Beogradu, kao čin otpora, prvi nemački vojnik i streljana prva manja grupa talaca. Bilo je to noću između 20. i 21. aprila. Zar je bitno ko je pucao? Gde su tada bili i Draža Mihailović i Josip Broz Tito? I ko bi za nauku i posebno za politiku trebalo da bude „prvi gerilac u Evropi”? U primitivnom prepucavanju i svojatanju, veličanju ili unižavanju, ta ista Evropa vidi i dalje samo „balkanske čobane” ili „zemlju parija”!

Demokratska stranka Srbije (DSS) već duže vreme traži svoj identitet u državnom legalizmu i umerenom nacionalizmu. Da bi to postigla, ona svoju legitimnost u prošlosti traži u onim naznakama savremene države i njenih ustanova od 1804. godine i čvrstom savezu „trona i oltara”. Međutim, ni „revizionistički istoričari” niti vođstvo DSS-a ne shvataju da ti oblici državnosti i legalizma, što se tiče Srbije, nikada nisu postojali, bez obzira na priznanje njene međunarodne samostalnosti 1878. godine. Od 1804. godine do danas Srbija je uvek imala ograničen ili suspendovan suverenitet. Iluzorno je i pomisliti da se taj suverenitet može uspostaviti na teritoriji Srbije, čiji je jedan deo okupiran, a drugi pod ograničenim suverenitetom (specijalnim ugovorima sa komandom NATO iz 2004. i 2006. godine) čiji su unutrašnji činioци razvoja društva – najprimitivniji oblik prvobitne akumulacije (anarhično otuđenje državne i društvene imovine, najznačajnijih strateških privrednih preduzeća, totalno srozavanje moći vojske i besprizorne eksploatacije radništva – radnik u „U. S. Steel” Srbija u Smederevu prima 70 centi na sat, u Košicama 3 dolara, u istoj kompaniji u čeličanama u Pitsburgu radnik zarađuje 17 dolara na sat, a u američkim čeličanama u Nemačkoj 25–30 dolara!) Puni suverenitet u 19. i 20. veku, a posebno danas, teore-

tičari međunarodnog prava i najznačajniji historičari tvrde da su imale i imaju samo odabrane velike sile. To je promenljiva kategorija, koja zavisi od uspona ekonomske i vojne moći i njihovog umanjavanja. Savremene političke stranke malih država, kao i njihovi lideri, moraju izvrsno da poznaju realan svet u kojem živimo, da imaju čvrste oslonce u zemlji i van nje koji će joj obezbediti opstanak i prosperitet, da istorijska tradicija i tradicionalne ustanove (crkva) budu prilagodljive za projekte budućnosti (a ne za sticanje materijalne dobiti i podrške idejama srednjeg veka i svakovrsnog revanšizma), da se politika vodi prema realnim mogućnostima a ne ličnim ili stranačkim željama. Alternativa malih država je u homogenizaciji društva koja će imati podršku svih njenih građana.

Posebno je upadljivo „istorijsko sećanje” Srpske radikalne stranke i njenog vođe Vojislava Šešelja. Što se tiče „vođe”, takvu vrstu skribomanije, koja žestoko juriša na ceo svet, posebno Vatikan i SAD, Hrvate i Muslimane, istorijska nauka još nije imala u svojoj vizuri. Rigidni antikomunizam se podrazumeva i kao ideja i kao pokret i kao društvena praksa. O Josipu Brozu Titu da ne govorimo, kao i nepoznavanju ili u najmanju ruku falsifikovanju izvora i nakaradnom „čitanju starih dokumenata”. I pozivaju se pri tom, vrlo često, na Narodnu radikalnu stranku i Nikolu Pašića! Istina je da su radikali, kao i demokrati, videli u boljševicima moguće rušioce „tek stvorene nove zgrade, koja je bila u interesu svih plemena a posebno srpskog”. Pašić je obraćao izuzetnu pažnju i na tu „novu zgradu”, ali i onoga ko je faktički najviše doprineo da se ona stvori – srpski narod. Međutim, nije bio „Velikosrbin”, nije crtao nikakve unutrašnje granice i bio je poštovan u svim krajevima Jugoslavije. SRS medijski agresivno koketira i sa NRS i sa Nikolom Pašićem, a to koketiranje prelazi u karikaturu.

Socijalistička partija Srbije imala je u društvenoj praksi i nacionalnoj politici toliko „razvojnih faza” da se takva „dinamika” odavno nije uočavala u istoriji. Glavni inspirator, njen vođa, posebna je i još zadugo neispričana priča. O JUL-u i njegovom čuvenom „ruskom akademiku” ne treba trošiti papir. I sve ove stranke i grupe u pojedinim strankama imale su i imaju svoje isturene „revizionističke historičare” (dobro plaćene i stambeno situirane – rekoše nam u poverenju!) koji, kao i mediji, žele da nametnu vlastitu kulturu sećanja. Ta kako-fonija sve više liči na *theatar mundi*. To je za ovo društvo tragikomično, to je staromodno obnavljanje građanskog sentimentalizma, udaranje u diple da bi se izazvale emocije (uglavnom negativne). A stranci dolaze da slušaju naše diple, uživaju u gučanskoj ikonografiji nacije i kući ne ponesu nijednu sliku, a kamoli knjigu iz istorije.

Jedan naš poznati filozof napisao je u svojim poznim godinama obimnu studiju o „filozofiji i smrti”. Isto tako, jedan poznati neuropsihijatar približio je ovaj fenomen „pravoslavnom misticizmu”. Antropoloških studija i rasprava ima znatno više. Koliko samo sjajnih poticaja za istorijsku nauku da se drugačije razume XX vek kao epoha zla i masovnog nasilnog umiranja! Istorijska nauka,

od one akademske sa kritičkom vizurom do one revizionističke, uglavnom čuti. Drži se doživljaja ljudske stvarnosti onako kako nam svedočanstva ostavljaju tragove realnog čovekovog nestanka. Bavi se više opisivanjem i statistikom, bolje reći prebrojavanjem u kome ima više lične i kolektivne zlobe nego nauke. Ostaje još uvek tajna za istoričare zašto „balkanska plemena” i narodi više vole svoje ruševine od onih koji su pod njima nestali, zašto su „tuđe ruševine” i žrtve od manjeg značaja od vlastitih? Iracionalno tako postaje mit, istorijski stereotip. Moderni mediji idu istom stazom – napajaju nove generacije da više mrze mrtve počinitelje nego da trajno pamte svoje žrtve. O pojedinačnoj ili kolektivnoj katarzi možemo da govorimo kao o „ozonskoj rupi” – polako, ali temeljito, menja planetarnu fizionomiju.

Tako smrt dobija nakazni oblik kao i pojave nakaznosti stvarnog života. Da li smrt koja nam se utiskuje svakodnevno u svest i dobija planetarnu dimenziju samo kao oblik beživotnosti i truleži otupljuje čovekov um do te mere da istoričar mora da konstatuje da pojedinačna ili grupna smrt brzo blede kao vest za jedan dan i povlači se pred trajnom opomenom ruina destruktivnosti materijalnog. „Sećanje većine ljudi je napušteno groblje”, kaže Margarit Jursenar. „Tu bez počasti leže oni koje smo prestali da volimo.” A divimo se, sa nostalgičnom uspomenom, krajputašu sa nevešto izrađenom slikom onog za čije kosti i ne znamo gde su, a često samo goli kamen označava ime. Poznate i nepoznate žrtve ipak opominju istoričare, ne samo na surovo ispaštanje i trenutak prestanka bitisanja, nego i na razmišljanje *na kakav način su živele do trenutka smrti?* Tu istoričar ima pravo da postavlja univerzalnu etičku normu kao istorijsku kategoriju.

Šta nam je u tom smislu nametnula tranziciona mondijalizacija? Jedan stav, čvrsto poduprt vladajućim establišmentom, koji nema nikakvih dodirnih tačaka sa modernizacijom društva i unapređenjem nauke – „Prošlost nam ne da mira, ali s vremena na vreme ljudi su o njoj menjali mišljenje... Da bi čovek imao novu viziju budućnosti, uvek je bilo neophodno da najpre ima novu viziju prošlosti” – i te nove ideološke matrice od Frensis Fukujame do Teodora Zeldina začinju dihotomiju svake nacionalne istorijske nauke. Naše mišljenje je umnogome drugačije – najveća beda je zavisiti od drugih. Time ne želimo da pojavu novih teorija i metoda, kao i konkretnih istraživanja, naprosto smeštamo u zatvorene fioke već da sugerišemo mogućnosti izbora koji će neprekidno da unapređuje istorijsku nauku. Međutim, već tu nailazimo na prvu prepreku – niko ne uviđa sveopštu oskudicu u poštovanju prethodnog (od kolega u struci do izdavača). Sokrat je uporno i hrabro uveravao omladinu („koju je kvario”!) da ne valja naprosto ponavljati ono što drugi kažu – pozajmljivati ili lukavo potkradati tuđe uverenje, znanje i veštine. „Čovek treba sam da ih pronade”, kaže Sokrat – samo to treba raditi pravilno, pravedno i lepo u tolerantnom dijalogu. Ali, očito da danas inteligentni ljudi stalno dopuštaju da ih prezir štiti od onog što ne

razumeju. U našem narodu postoji za to izreka: „Polovnjaci su najnesposobniji i najopasniji”! Zato u Srbiji prošlost i kultura sećanja ne govore jasnim glasom i sve je više onih koji tvrde da se ne može dosegnuti naučno znanje, racionalno prihvatljivo za viziju budućnosti. Niko više ne zna šta su zapravo lekcije istorije, a šta istorijske nauke, kako u lepezi etičkih normi odrediti prioritete javnog i privatnog života. Među „revizionističkim istoričarima” ima mnogo onih kojima je cilj traganje za društvenom moći izvan nauke. Biti predsednikov savetnik, medijski analitičar, ma koliko to donosilo moći, ugleda i novca, na drugoj strani znači gubitak svakog identiteta naučnika i smanjenje kritičke moći prosuđivanja šta je politika a šta nauka. Tako mnogi naučni časopisi, kojima su oni i urednici, postaju potpuno „partajni” i odskočna daska za neko ambasadorsko mesto.

U ranijim epohama poštovanje naučnog znanja „po običaju preobraćalo se u moć”, po mogućstvu u „sirovom stanju”, a ne „obrađeno i prilagođeno”. Mavarsko društvo u severnoj Africi i Španiji od VIII do XI veka stvorilo je gotovo neverovatnu atmosferu tolerancije i uvažavanja znanja. Tako je obrazovani jevrejski lekar i filozof Mojsije Majmonid (1135–1204), rođen u Kordobi a školovan u Kairu, gde je na dvoru sultana Saladina „bio najvažniji tumač jevrejske vere, vanredno razumni i uglašeni pomiritelj vere i nauke, božjeg stvorenja i sveta večnosti. Islamske sudije su tražile njegovo mišljenje, a hrišćanski univerziteti su njegove knjige koristili kao udžebnike”! Takvih je primera bezbroj u različitim fazama razvoja kineskog i indijskog društva. Samo Zapad nije naučio lekciju!

Antoanet Fuke tvrdi da je evropski čovek stvorio „društvo pizme” – „što ste kreativniji to ćete imati više neprijatelja... Živimo u svetu surovog narcizma, gde svako želi da bude prvi i krećemo se u pravcu užasnog narcističkog rata, jer, na primer, što žene više budu napredovale, to će žešći biti protivudar”. I Teodor Zeldin navodi njene proročke reči da će se do kraja XX veka „desiti apokaliptički genocid nad ženama”, a silovanja u Jugoslaviji predstavljaju samo upozorenje na užase koji će uslediti! Koliko u svemu tome ima znanja i nauke? Ima toliko da se uklopi u „matricu velikog brata”, odnosno gospodara sveta. A njegova moćna toljaga – CIA – „samo nekoliko nedelja posle savezničke pobeđe nad Nemačkom 1945. godine već je pripremala ratni plan za mogući pohod na SSSR”. I do danas vojno intervenisala na celoj planeti, po svom nahodjenju, 161 put! Pri tom se malo napredovalo u „umetnosti sukobljavanja”, a angažovanje nauke se u tom nečasnom poslu umnožilo na desetine puta. Savetnici tik kraj uha predsednika, a lekcija prošlosti nenaučena. I u pravu je Zeldin: „U ovom budžaku gde sad radi on i dalje ne razume zašto se neki opiru, a neki ne”. Tolerancija, praćena poštovanjem znanja, u prošlosti i danas može se upoređivati sa smenom blagog i ugodnog leta naletima studeni i mećave. Ali, uočava se jedna konstanta – propovedanje tolerancije poniženom, jarosnom i očajnom čoveku nije nikada donosilo ploda. Samim činom proklamovanja Prava čoveka Francuske re-

volucije „nije istog trenutka značilo da je Francuska postala tolerantna država”. Indija je zemlja sa najdužim razdobljem u istoriji čovečanstva koja je imala najtolerantnije društvo – do dolaska nadmenih kolonizatora sa Ostrva. I šta se desilo – 1948. godine i pored toga što su ljudi preko hiljadu godina živeli u slozi – Indija je počinila pravi genocid nad muslimanima: ubijeno je više od milion ljudi! I nekoliko svojih predsednika, najvažnijih državnika u svetu! Švedska (u zajednici još uvek sa Norveškom) prva je u Evropi 1766. godine ukinula cenzuru, izgrađivala tolerantno i prosperitetno društvo, mirno se razdružila od Norveške, ali je za vreme Drugog svetskog rata izdašno trgovala sa Hitlerovom Nemačkom a njen najpoznatiji predsednik Ulof Palme ubijen je na ulici, a ubica do sada nije otkriven! A samo su posvećeni nauci čuli za ser Ričarda Bartona (1821–1890) najčuvenijeg lingvistu svih vremena, koji je govorio 25 jezika, a ako uključimo i dijalekte 40 i mogao je za 3-4 meseca da nauči svaki jezik. On je zapadnoj kulturi podario prevode *Kamasutre*, *Mirisnog vrta* i *Hiljadu i jedne noći*. Međutim, kako kaže Zeldin, stručnjaci su utvrdili da je bio „slab” samo u dva jezika – „ruskom, potpuno neobjašnjivo, i nemačkom, čiji ga je zvuk iritirao”. I koliko su taj čuveni lingvista i čovekova kultura uopšte bili uskraćeni zbog, kako navode ostali autori, njegove netolerancije i priličnog naboja rasizma. Ali, privatni život čuva svoje tajne, čak i kada se neki njegovi delovi već nalaze pred očima javnosti – svako je misterija za sebe – kažu psiholozi.

Kada smo već kod psihologije, koja sa stanovišta socijalne psihopatologije može da se primeni delimično i na naše „revizionističke istoričare”, onda moramo da konstatujemo da postoje naučnici koji u preoblikovanju sećanja na prošlost dobijaju nove poticaje i izvor energije, ali isto tako i izvor kontrole i ograničenja, ne samo za sebe nego i za druge. Presudna su dominantna iskustva drugih. Međutim, oni koji veruju u progres i slobodnu evoluciju, iskrivljuju te pojmove u tom smislu da tradicija mora biti izbrisana iz sećanja da bi se stvorio bolji svet. Sećanje na stvarnu prošlost, onakvu kakva se i odigrala, ne može se izbrisati, mada može biti potisnuto u obliku autocenzure ili nasilnim putem. Nijedan od ovih puteva nije svojstven istorijskoj nauci kao takvoj, ali jeste njenim protagonistima. Isto tako, „revizionistički istoričari” morali bi da znaju da je korišćenje sećanja i stvaranje kulture sećanja takođe zanat koji mora dobro da se izuči. Nije dovoljno nešto gotovo beznačajno ili delimično u praksi potvrđeno pretvoriti u novi politički ritual. To je vrlo opasno jer može preći od lične opsesije do teške nacionalne traume. Stvarne činjenice, verodostojni izvori, ne mogu se nadomestiti maštom i analitičkom skribomanijom u kojoj se na mnogo mesta pita šta bi bilo da je bilo. Istorijska nauka ne može, poput fizike, da ponavlja istorijski događaj kao eksperiment – on je jedan, jedinstven i onakav kakvim ga istorijski izvori predstavljaju u konkretnom vremenu, prostoru i prilikama koje zavise od aktera. Ne bismo želeli da nas se shvati suviše akademski u smislu kako je to rekao Viljem Šekspir: „On previše razmišlja. Takav čovek je opasan.”

Bliži smo Bertoldu Brehtu: „Srećna je zemlja kojoj ne trebaju heroji”. Naša namera je vrlo jednostavna, ali i edukativna – dihotomija istorijske nauke je datost od koje ne možemo pobeći. Samo je pitanje da li je treba produbljivati površnošću, nedovoljnim samoobrazovanjem i nepoznavanjem pozitivnih vetrova koji nam iz sveta „duvaju u leđa”.

Na početku drugog dela ovog našeg naučnog eseja počeli smo sa Frensisom Skotom Ficdžeraldod, jednim od najznačajnijih pisaca „izgubljene generacije” posle Prvog svetskog rata i njime ćemo da privedemo kraju ovaj tekst. Poslednja rečenica njegovog najboljeg romana *Veliki Getsbi* završava se autorovom porukom, sasvim decidiranom, ali neverovatno precizno, gotovo fotografski, naslućenom kulturom sećanja u Srbiji: „Tako plovimo dalje kao čamci protiv matice, bez prestanka nošeni u prošlost”. To za istorijsku nauku nije samo ocrtavanje njene dihotomije, već u pravom smislu srpska Lernejska hidra – svaki put kad joj odsečete glavu, dve nove narastu. „Da je živ Vujo, Kao što nije, Da se podigne... Da ih srazi i utre, Kao što su oni njega, Da im se groba ne zna, Kao što se ne zna njemu” – eto čamca koji plovi protiv matice u kulturi sećanja Srba, na koju pristajemo, kojom se ponosimo a uvaženog pesnika pretvaramo u „nacionalnog mesiju i idola”. To je pesnička sloboda koja se ne može osporavati. I mi je ne osporavamo. Ali, kao naučnici znamo na šta se odnosi, ko je bio Vujo, kao i pesnik znamo gde mu je grob. I zašto baš tu! A sve je tako dobro počelo sa Vrhovnim štabom u Gradskoj kafani!

Nismo u tom pogledu sami. S druge strane Save, u Hrvatskoj, objavljena je knjiga *Križari – prvi gerilci protiv komunizma u Evropi!* I pišu se brojni članci i rasprave, pa i knjige o političkom nasilju nad Hrvatima i u Kraljevini i Socijalističkoj Republici. U Crnoj Gori to rade već odavno. Isprvačili su! U protektoratu Bosni i Hercegovini takođe, a Srbija ima već pozamašnu zalihu takve literature. Sva je ona u okvirima revanšističke matrice poraženih. Sekta profesionalnih antikomunista je na sceni sa crnom zastavom i različitim simbolima. Mediji svih vrsta ih blagonaklono podržavaju. *Glas crkve* i njegov glavni urednik čak javno prete ko i kako sme da piše istoriju crkve! A mi ćemo njima blagonaklono da preporučimo dve knjige Aleksisa de Šambira, objavljene pre jedan vek, *A traverse la Press* i *Guides de l'opinion pendant la guerre*. Tamo na jednom mestu navodi reči tadašnjeg novinarskog barda Luja Latapija, „da je došlo vreme da se stvori snažan Sindikat novinara intelektualaca, kao asocijacije za odbranu profesionalne discipline”. Međutim, Žorž Klemanso bio je glasniji i jači: „Juče, vojnik Boga. Danas vojnik Humanosti. Francuska će uvek ostati vojnik Ideala.” Vinston Čerčil u toku Drugog svetskog rata to je osavremenio na drugačiji način – način koji malo razume dihotomiju savremene istorijske nauke – „U ratnim vremenima istina je tako dragocena da bi uvek trebalo da je prati telesna straža laži!”

Međutim, da je međunarodni činilac ponovo posegnuo, nadmeno i cinično, za jugoistokom Evrope kao svojim „dopunskim privrednim i duhovnim prostorom”, posebno SAD, Nemačka i Vatikan, potrebno je samo konsultovati knjigu Roberta Hačinsona *Opus Dei* i posebno u drugom tomu videti poglavlje „Hrvatska ratna mašina”. Knjiga je prevedena i kod nas 2006. godine. Neizostavna je tu i knjiga, vrlo temeljita i i obimna, Lena Skejlsa i Olivera Zimera: *Power and the Nation in European History*, koju je objavio „Cambridge university Press” 2005. godine.

Onim istoričarima sklonim da upijaju nova sociološko-filozofska znanja primenjena na sasvim konkretna istorijska zbivanja („fenomene”) stoji na raspolaganju knjiga Ariela Rošvalda *The Endurance of Nationalism*, u kojoj su uzeti ekstremni primeri svetskog značaja, kao recimo od kakvog je značaja bio sukob starih Grka i Persijanaca, zatim jačanje nacionlizma u vreme građanskih revolucija, kolonijalizma i antikolonijalizma, i posebno zanimljivo poglavlje šta za američku kulturu sećenja znači poraz (ali i herojska odbrana) Alama u Teksasu. Za nas su značajne dve paralele koje traju kroz XX vek: irski nacionalizam i „nacionalni i verski jugoslovenski konflikti”. I ovu knjigu je objavio isti izdavač, ali 2006. godine! Ostavili smo po strani sve brojnije i dokumentarno fundiranije knjige o medijskoj poluistini i laži oko ova dva problema!

Dihotomija u srpskoj istorijskoj nauci nema samo svoje izvorište u promeni ideološke matrice vladajućeg establišmenta i sučeljavanja „starog” i „novog” u teorijsko-metodološkim polazištima. Već duže vreme srpska istorijska nauka boluje od pozitivističkog arhivitisa – prepričavanja sadržaja dokumenata različite provenijencije – bez obzira na njihovu autentičnost. Sada je na sceni, neprimereno naučnicima, nepoznavanje savremene naučne misli i konkretnih rezultata u svetskoj historiografiji. Pogotovo onih historiografskih dela koja novim dokumentima pokušavaju da nas vide u drugom svetlu i da nam ukažu na inovacije u metodologiji istraživanja. Za to je potrebno znanje stranih jezika i početno obrazovanje iz teorije i metode koje su utemeljili domaći i strani autori. To nije problem samo sticanja znanja u toku fakultetskih studija, već, ako ne i pre svega, permanentnog samoobrazovanja.

Entropija jugoslovenskog društva, posebno njegovog ustavnog i političkog sistema ne može da se sažima u nove stereotipe. Svakako da je tu ogromnu ulogu odigrao „titoizam”, odnosno sistem autoritarnog vođe, koji se na neprimeren način uvećavao u posttitoističkom razdoblju. Tu je strani činilac našao svoje „argumente za razgradnju i političkog sistema i države”. U tom zahuktalom vozu, mediji, posebno elektronski, dobijali su bitku modifikovanim (pa i lažnim) informacijama kod najširih društvenih slojeva. Međutim, taj voz je dobro podsticao svojom antijugoslovenskom vatrom deo intelektualne, naučne i političke elite i nesposobnost vojne. Istoričari su, čini nam se prema našem „Press klipingu srpske pameti”, igrali značajnu ulogu, posebno pojava „revizio-

nističkih istoričara”. Svakako da su bezbrojni strani i domaći kondukteri imali pune ruke posla u neposrednom dodiru sa ljudima u njihovoj svakidašnjici, na putu koji je bio potpuno neizvestan. U neizvesnosti se rađa svakovrsna profitabilnost! I sprega sa vladajućim establišmentom, preko koga pojedinci pokušavaju, u procesu akreditacije instituta i fakulteta, da posežu i za onim za šta ni blizu nisu kvalifikovani – „blago iz Agre” je tako primamljivo!